
Пол по избор (анкетно проучване на нагласите към понятието „джендър“)

Ренета Славова
Независим изследовател

Резюме. Текстът представя анализ на употребата на термина „джендър“ в Истанбулската конвенция и вариантите на термина в българския превод на документа. Представят се накратко резултатите от анализа на медийната употреба на термина „джендър“, както и новите значения на думата в медийния контекст. Резултатите се подкрепят с анкетно проучване на на обществените нагласи към понятието „джендър“ и на разбирането му. В изводите се откроява заключението за дискредитирането на понятието и невъзможността терминът да бъде приет извън негативните конотации, които носи вследствие измененията на значението му.
Ключови думи: джендър, медии, обществени нагласи, Истанбулска конвенция

„Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие“, по-позната като „Истанбулската конвенция“, е международен договор на Съвета на Европа, който призовава за прилагане на правно обвързващи стандарти за предотвратяване на насилието срещу жени и домашното насилие, както и за защита на жертвите и наказване на извършителите в случаи на такова насилие. Предложена е за подписване на 11 май 2011 г. в Истанбул, Турция, откъдето произлиза и популярното ѝ съкратено наименование.

Според сайта на Съвета на Европа, до юни 2018 г. документът е ратифициран в 31 държави, а 16 държави, включително България, са го подписали, без все още да е започнало прилагането му.

Държавите, ратифицирали конвенцията, са: Албания, Андора, Австрия, Белгия, Босна и Херцеговина, Хърватия, Кипър, Дания, Естония, Финландия, Франция, Грузия, Германия, Исландия, Италия, Малта, Монако, Черна Гора, Холандия, Норвегия, Полша, Португалия, Румъния, Сан Марино, Сърбия, Словения, Испания, Швеция, Швейцария, Македония и Турция, която първа ратифицира конвенцията на 14 март 2012 г.

14 са държавите, подписали конвенцията, без да я ратифицират. Това са: Великобритания, Армения, Чехия, Гърция, Унгария, Ирландия, Латвия, Литва, Лихтенщайн, Люксембург, Молдова,

Словакия, Украйна и България, която подписва документа на 21 април 2016 г.

Единствените членове на Съвета на Европа, които не подписват конвенцията, са Азербайджан и Русия.

Преводният вариант на официалните текстове на Истанбулската конвенция дава следната дефиниция на същността и целите ѝ:

„Глава I. Цели, дефиниции, равенство и недискриминация, общи задължения

Член 1. Цели на Конвенцията

1. Настоящата Конвенция има следните цели:

- а. да защитава жените от всички форми на насилие и да предотвратява, преследва и премахва насилието над жени и домашното насилие;
- б. да допринася за премахване на всички форми на дискриминация срещу жени и да насърчава действителна равнопоставеност между жените и мъжете, включително чрез овластяване на жените;
- в. да създаде цялостна рамка, политики и мерки за защита и помощ на всички жертви на насилието над жени и домашното насилие;
- г. да насърчава международното сътрудничество за премахване на насилието над жени и домашното насилие;
- д. да осигури подкрепа и помощ на организации и правоприлагащи органи за ефективно сътрудничество с цел да се възприеме интегриран подход за премахване на насилието над жени и домашното насилие”[\[2\]](#).

Документът съдържа общо 12 глави и 81 члена.

Един от основните акценти на конвенцията е превенцията на насилие срещу жени и домашно насилие. Това включва предприемане на действия като:

- обучаване на професионалисти в тесен контакт с жертвите;
- редовно провеждане на кампании за повишаване на осведомеността;

- в учебния материал да бъдат включени теми за равенството между половете и за ненасилственото разрешаване на конфликти в междуличностните отношения;
- създаване на програми за лечение на извършителите на домашно насилие и на извършителите на сексуални престъпления;
- работа в тясно сътрудничество с неправителствени организации;
- включване на медиите в изкореняването на стереотипите, свързани с пола;
- насърчаване на взаимното уважение.

Конвенцията също призовава предотвратяването на насилието срещу жени и домашното насилие да не се оставя единствено в ръцете на държавата, а всички членове на обществото, особено мъжете и момчетата, да допринесат за постигането на целта си за създаване на Европа, свободна от всякакви форми на насилие.

Друг важен акцент на конвенцията е защитата и подкрепата на жертвите в онези случаи, в които превантивните мерки са се провалили и насилственият акт е вече налице. Това означава осигуряване на задължителна полицейска намеса, както и създаване на възможност за използване на специализирани помощни услуги като приюти и горещи телефонни линии. Цели се и гарантиране на това социалните служби да разбират жертвите на насилие и да ги подкрепят във възстановяването им. Някои примери за мерки, изложени в Конвенцията, включват:

- Предоставяне на правомощия полицията да отстранява извършителя на домашно насилие от дома му;
- Осигуряване на лесен достъп до адекватна информация за налична помощ на език, който жертвата разбира;
- Създаване на лесно достъпни убежища в достатъчен брой и в подходящо географско разпределение;
- Предоставяне на безплатни специализирани телефонни линии за помощ на жертви на насилие;
- Създаване на леснодостъпни центрове, осигуряващи незабавно медицинско консултиране в случаи на сексуално насилие;
- Гарантиране на информираността на жертвите относно техните права и възможностите за получаване на помощ.

Основна функция на Конвенцията е да гарантира и преследването на извършителите на насилие. Тя дефинира и криминализира различните форми на насилие срещу жените, както и на домашно насилие. Държавите, ратифицирали Конвенцията, трябва да класифицират като престъпления редица форми на насилие и дискриминация. Това може да включва всякакви прояви на психическо и на физическо насилие, сексуално насилие и изнасилване, преследване, генитално осакатяване на жени, принудителен брак, принудителен аборт и принудителна стерилизация. Освен това държавите ще трябва да гарантират, че културата, традицията или така наречената „чест“ не се считат за оправдание за никое от въпросните действия. Идеята зад това е, че ако националните правни системи официално класифицират тези форми на насилие като престъпление (в случаите, в които все още не са определени като такива), то няма причина да не се преследват нарушителите. Така съответните органи ще трябва да отговарят на призивите за помощ, да събират доказателства и да оценяват риска от по-нататъшно насилие, за да защитят по подходящ начин жертвата.

Според конвенцията отделните институции не биха могли да се справят сами срещу насилието над жени и домашното насилие. Ефективността на предприетите мерки би дошла от координираността на действията им – държавни агенции, неправителствени организации и други.

Механизмът за мониторинг на Истанбулската конвенция представлява контролна система от две части, отговорна за оценяването и подобряването на прилагането на Конвенцията от страните. Тя се състои от независимата експертна група GREVIO (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence – Експертна група за действие срещу насилието срещу жени и домашното насилие) и от политическия орган Committee of Parties (Комитетът на страните).

Задачата на GREVIO е да следи прилагането на Конвенцията от страните, а Комитетът проследява техните доклади и заключения и съставя препоръки към засегнатите страни.

Предпоставките, водещи до създаването на Истанбулската конвенция, са следните. Съветът на Европа, в качеството си на водеща организация за правата на човека, предприема редица инициативи за насърчаване на защитата на жените от насилие от 90-те години на миналия век насам. Така през 2002 г. се приема „Council of Europe Recommendation (2002)“ (Препоръка на Съвета на Европа“) и започва общеевропейска кампания за борба с насилието над жени и с

домашното насилие в периода 2006- 2008 г., която показва необходимостта от съгласувани правни стандарти, които да гарантират, че жертвите получават еднакво ниво на защита навсякъде в Европа. През декември 2008 г. се създава експертна група, която да подготви проект за конвенция в тази област. Две години по-късно, през декември 2010 г, е финализиран проектът на Конвенцията.

Съдържание на понятието „джендър“ и значение на термина в Истанбулската конвенция

За да бъдат избегнати евентуални вратички в закона, е необходимо всеки официален документ да дава ясна дефиниция на понятията, с които борави. При Истанбулската конвенция, определенията идват с член 3. В приложената таблица може да бъде проследен българският превод на официалния английски текст^[3]:

Таблица 1. Съдържание на Член 3 на Истанбулската конвенция

„Article 3 – Definitions	„Член 3 – Определения
For the purpose of this Convention: a – “violence against women” is understood as a violation of human rights and a form of discrimination against women and shall mean all acts of gender-based violence that result in, or are likely to result in, physical, sexual, psychological or economic harm or suffering to women, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, whether occurring in public or in private life; b – “domestic violence” shall mean all acts of physical, sexual, psychological or economic violence that occur within the family or domestic unit or between former or current spouses or partners, whether or not the perpetrator shares or has shared the same residence with the victim; c – “gender” shall mean the socially	За целите на настоящата Конвенция: а – „насилие над жени“ се разбира като нарушение на правата на човека и форма на дискриминация срещу жените и означава всички актове на насилие, основано на пола, които водят или е вероятно да доведат до физически, сексуални, психологически или икономически увреждания или страдание за жените, включително заплахи за такива актове, принуда или произволно лишаване от свобода, независимо дали това се случва в обществения или в личния живот; б – „домашно насилие“ означава всички актове на физическо, сексуално, психологическо или икономическо насилие, които се случват в семейството или в

constructed roles, behaviours, activities and attributes that a given society considers appropriate for women and men; d – “gender-based violence against women” shall mean violence that is directed against a woman because she is a woman or that affects women disproportionately; e – “victim” shall mean any natural person who is subject to the conduct specified in points a and b; f – “women” includes girls under the age of 18.”	домакинството, или между бивши или настоящи съпрузи или партньори, независимо дали извършителят живее или е живял заедно с жертвата; в – „пол“ означава социално изградени роли, поведения, дейности и характеристики, които определено общество смята за подходящи за жените и за мъжете; г – „насилие над жените, основано на пола“ означава насилие, което е насочено срещу жена, защото тя е жена, или което засяга предимно жените; д – „жертва“ означава всяко физическо лице, което е изложено на описаното в букви а) и б) поведение; е – „жени“ обхваща и момичета под 18-годишна възраст.”
---	---

Дотук виждаме как думата “gender” бива преведена като „пол“, въпреки че думата за „пол“ на английски език е „sex“. Още в следващия член обаче се появява ново предизвикателство за преводача:

Таблица 2. Съдържание на Член 4 на Истанбулската конвенция

„Article 4 – Fundamental rights, equality and non-discrimination 1 – Parties shall take the necessary legislative and other measures to promote and protect the right for	„Член 4 – Основни права, равнопоставеност и недискриминиране 1 – Страните предприемат необходимите законодателни и други мерки за подкрепа и защита на правото на всеки човек и особено на жените да живеят без
--	--

everyone, particularly women, to live free from violence in both the public and the private sphere. 2 – Parties condemn all forms of discrimination against women and take, without delay, the necessary legislative and other measures to prevent it, in particular by: –embodying in their national constitutions or other appropriate legislation the principle of equality between women and men and ensuring the practical realisation of this principle; –prohibiting discrimination against women, including through the use of sanctions, where appropriate; –abolishing laws and practices which discriminate against women. 3- The implementation of the provisions of this Convention by the Parties, in particular measures to protect the rights of victims, shall be secured without discrimination on any ground such as sex, gender, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth, sexual orientation, gender identity, age, state of health, disability, marital status, migrant or refugee status, or other status. 4- Special measures that are necessary to prevent and protect	насилие в публичната и в частната сфера. 2 – Страните осъждат всички форми на дискриминация срещу жени и предприемат без забавяне необходимите законодателни и други мерки за неговото предотвратяване, поспециално като: – включват в националните си конституции или в друго подходящо законодателство принципа за равнопоставеност между жените и мъжете и осигуряват практическото прилагане на този принцип; – забраняват дискриминацията срещу жени, включително чрез използване на санкции, когато е уместно; – отменят закони и практики, които дискриминират жени. 3- Прилагането на разпоредбите на настоящата Конвенция от страните, по-специално мерките за защита на правата на жертвите, трябва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на пол, социален пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически или други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имуществено състояние, рождение, сексуална ориентация, идентичност, основана на пола, възраст, здравословно състояние,
---	---

women from gender-based violence shall not be considered discrimination under the terms of this Convention.”	увреждания, семейно положение, статут на мигрант или на бежанец, или друг статут.” 4- Специалните мерки, необходими за превенция и защита на жените срещу насилие, основано на пола , не се приемат за дискриминация по силата на настоящата Конвенция.
---	---

В английския текст думите „sex” и „gender” се използват в изброяване, което би насочило дори човек, неразбиращ езика, към идеята за различие в значението на понятията. Именно тук в българския превод се появява терминът „социален пол”, назоваващ понятието „gender”, по-рано преведено като „пол”.

Различия в разбирането на понятията и преводни варианти на термина „джендър”

Дефиниции на понятията „sex” и „gender” и определение на съответната разлика между тях дава австралийският университет „Монаш” (преводът на български език е личен, а не официален, като за по-лесна проследяемост отново помествам двата текста в таблица[4]):

Таблица 3. Определения на понятията „пол” и „джендър” на австралийския университет „Монаш”

Sex = male and female Sex refers to biological differences; chromosomes, hormonal profiles, internal and external sex organs. Gender = masculine and feminine Gender describes the characteristics that a society or culture delineates as masculine or feminine. So while your sex as male or female is a biological fact that is the same in any culture, what that sex means in terms of your gender role as a	Sex = пол = мъж и жена Отнася се до биологичните различия, хромозомите, хормоналните профили, вътрешните и външните полови органи. Gender = мъжественост и женственост. Описва характеристиките, които обществото или културата свързва с мъжествеността и
---	---

'man' or a 'woman' in society can be quite different cross culturally. These 'gender roles' have an impact on the health of the individual. In sociological terms 'gender role' refers to the characteristics and behaviours that different cultures attribute to the sexes. What it means to be a 'real man' in any culture requires male sex plus what our various cultures define as masculine characteristics and behaviours, likewise a 'real woman' needs female sex and feminine characteristics. To summarise: 'man' = male sex+ masculine social role (a 'real man', 'masculine' or 'manly') 'woman' = female sex + feminine social role (a 'real woman', 'feminine' or 'womanly')	женствеността, тоест присъщото за мъжа и за жената. Така че докато полът „мъж“ или „жена“ е биологичен факт, който е един и същ във всяка култура, това, което този пол означава като джендър роля като „мъж“ или „жена“ в обществото може да бъде много различно в различните култури. Тези джендър роли имат влияние върху здравето на индивида. В социологичен аспект терминът „джендър роля“ се отнася до характеристиката и поведението, които различните култури приписват на половете. Това, което означава да бъдеш „истински мъж“ в една култура изисква мъжки пол плюс това, което културата определя като мъжествена характеристика и поведение, както и „истинската жена“ изисква женски пол и женствени характеристики. В обобщение: „Мъж“ = мъжки пол + мъжествена социална роля („истински мъж“ или мъжествен) „Жена“ = женски пол + женствена социална роля („истинска жена“ или женствена)
---	---

Тази разлика между „sex“ и „gender“ предизвиква объркване в българското общество. Понятието „sex“ не е обект на дискусия, тъй като биологичният пол е един и същ навсякъде по света. Както е описано по-горе обаче, понятието „gender“ е интерпретирано различно в различните култури. В едни общества например децата са

отговорност предимно на майката, поради което в случай на развод почти винаги родителските права остават за жената. В други подобно развитие на ситуацията е немислимо и попечителството задължително остава за бащата. Почти навсякъде се очаква мъжът да е този, който заема ръководни позиции в работата си, докато основното задължение на жената е да се грижи за семейния уют. При едни култури полата е типично женска дреха, но килтът, така наречената „шотландската поличка“, е неизменна част от мъжкото традиционно национално облекло в Шотландия. На много места по света е прието, че синият цвят е за момченца, а розовият – за момиченца. В началото на август 2018 г. един от най-престижните японски университети – медицинско учебно заведение в Токио, призна, че в продължение на повече от десет години оценките на кандидатстващите жени са били изкуствено занижавани, за да има повече лекари от мъжки пол. В извинителното си изявление директорът Тецуо Юкиока казва: „Подозирам, че е имало липса на чувствителност към правилата на модерното общество, в което жените не трябва да бъдат третирани различно заради техния gender“. Тоест разликата в разбирането на понятията за пол и това, което в Истанбулската конвенция е преведено като „социален пол“, засяга всички аспекти от живота на индивида – от основните като отглеждането на дете и избор на професия до дребни детайли от ежедневието като избора на цветове на облеклото. Оказва се, че в българския език няма дума, която да опише тази разлика.

Проблемът с липсата на утвърден превод на понятието „джендър“ в България датира поне от края на миналия век. Думата е била използвана като пряка заемка или превеждана като „род“, „пол“, „социален пол“. Преводът като „род“ изхожда от лингвистичния произход на понятието – от старофренското „gendre“ (на съвременен френски „genre“, което от своя страна произтича от латинското „genus“ – род, рождение). Този вариант е предпочетен от Милена Кирова и Корнелия Славова, които през 2001 г. издават сборника „Теория през границите. Въведение в изследванията на рода“. Те са първите български автори, които запознават читателя с така наречените „gender studies“, или „теория на рода“. В увода на сборника те обясняват следното: „Понятието gender все още няма достатъчно утвърден превод на български. То произлиза от латинската дума genus, която на свой ред наследява гръцката genos; и двете означават род, произход, и двете тръгват от един общ индоевропейски корен, който също носи значението на „рода, от който произхожда човек“. [...] Ще отбележим само това, че в България терминът gender навлезе около средата на 90-те години чрез опита и усилията на група академични изследователки с превода „род“ (Кирова, Славова 2001). По същия начин го използват и повечето от

авторките на този сборник – като в езикознанието, където родът на всяко име представлява граматически конструирана категория, а не „същност“ на понятието. Изключение правят статиите на Кр. Даскалова и Т. Коцева, които са коментирани от М. Кирова и К. Славова. Те от своя страна представят опита на някои български историци и социолози да отхвърлят „филологическото“ звучене на представата „род“, като го заменят с описателна фраза – „социален пол“ или „социопол“, а напоследък все по-упорито и с най-утвърдения термин „пол“. [...] В крайна сметка бихме могли да кажем, че заедно с Роза Брайдоти, че „това е културно специфичен термин и по тази причина е непреводим. Впрочем, такава е практиката на руските феминистки, които говорят за „гендерные исследования“ (Кирова, Славова 2001: 7). Споменатият подход от практиката на руските феминистки отчасти среща своето приложение и в България, като транслитерираният вариант на „gender“ като „джендър“ е приет от отделни лингвисти. В „Тезаурусен модел на лингвокултурологичните термини“ авторката Гинка Димитрова изброява директната заемка „джендър“ като един от по-важните термини от речника на лингвокултурологичните термини: „На този етап от работата по тезаурусния речник на лингвокултурологичните термини са описани 200 термина. Някои по-важни от тях са: акултурация, акумулема, антропоцентрична парадигма, апелатив, асоциат, асоциативен афоризъм, бариери на общуването (комуникативни бариери), безеквивалентна лексика, вторична езикова личност, вътрешна форма, **джендър**...“ Сред защитниците на пряката транслитерирана заемка „джендър“ е и Вероника Азарова, която в бр. 1 на списание „Алтера“ от 2005 г. пише: „Въвеждането на „български“ еквивалент е твърде комично поне по две причини: Първо, не бихме могли да консервираме езика с всичките му чуждици като „компютър“ и „бизнес“ например. Знаем докъде е довел експериментът „драсни-пални клечица“. Тук се среща и с един абсурд – „чуждата“ дума „джендър“ вече съществува, докато умотворения като „социопол“ например не съществуват никъде, с други думи те са не по-малко „чужди“ за българския език. Нещо повече – съставката „социо“ да не е случайно „чисто българска“? И второ – „джендърът“ е явление сложно (както ще се убедите и от последващия текст) и нека вместо да създаваме сложна дума, да си признаем, че в българския език просто няма такава, а я няма, защото го няма, или го нямаше доскоро, „този“ начин на мислене. [...] Несъответствието между биологическия пол и пола като социален конструкт е онова, което създава необходимостта от въвеждане на отделна категория „джендър“ (Азарова 2005).

Ако се върнем към „Теория през границите. Въведение в изследванията на рода“, в първата статия от сборника – „Споровете за

рода (gender) – значения, употреби, преводи”, Корнелия Славова пише: „Да се говори за теориите на рода (gender theory) на български език предполага доста предизвикателства – не просто поради необходимостта от превод на един богат концептуален апарат, но и поради сложната и многозначна употреба на голяма част от понятията. Но преди да преминем към проблемите при превода на този термин и свързаните със споменатата теория текстове, е нужно да въведем различните ѝ значения и начини на употреба. От възникването си преди около 40 години терминът „gender” се развива непрекъснато, обогатява се с нови значения, дестабилизира първоначалните и на тяхно място прибавя нови нюанси. Проблемът се усложнява и поради факта, че възникналите на различни етапи в това развитие значения на „gender” се употребяват успоредно в англоезичната хуманитаристика и до днес, като при това те често се преплитат и надграждат едно над друго. Нека проследим основните три етапа в развитието на понятието „gender” в англоезичната теория и критика.

1. Първоначално родът възниква като граматична категория в езикознанието, описваща начините, по които природното (биологичното) явление „пол” се отразява в езика (например разграничаване на съществителните и прилагателните имена от мъжки, женски или среден род). В повечето езици лингвистичният род е произволен, т.е. няма корелация между „естеството на нещата” и езика. Това значение е валидно в лингвистиката и днес.
2. Второто значение на „gender” се развива в началото на 70-те години на XX век, когато в англо-американската феминистика теория започва да се говори, че родът не зависи от биологичния пол, а се придобива в процеса на акултуризация. Основополагащо в тази насока е антропологичното изследване на Гейл Рубин „Размяна на жени” (The Traffic in Women, 1975), където системата на пола/рода се дефинира като „система от спогодби и правила, по силата на които суровият биологичен материал на човешкия пол и възпроизвеждане се оформя чрез намесата на човека”. Рубин разграничава биологичния пол (който е естествен) от рода (който е културно конструиран), като анализира онези обществени условия, които изграждат „женствената идентичност” в процеса на размяна на жени между мъжките фамилии” (Славова 2001: 8).

Една от предпоставките, довели до изкривяването на съдържанието на понятието „джендър” в българската ежедневна реч, която ще разгледам малко по-нататък, е начинът, по който някои коментарни

текстове за Истанбулската конвенция отъждествяват значението на понятието „gender“ с „пол по избор“ и „трети пол“. В основата на това схващане е асоциацията за понятието с LGBT (lesbian, gay, bisexual, transsexual) културата. В цитираната статия на Корнелия Славова авторката разглежда и този етап от развитието на думата „джендър“: „Друг важен извор, свързан с това ранно разбиране на категорията „род“, е книгата „Пол и род“ (Sex and Gender, 1968) на американския психиатър Робърт Столкър, която изучава поведението на транссексуалните индивиди (предимно мъже, превърнали се в жени). Столкър открива радикални различия между биологичния пол на тези мъже и усещането им за себе си като „женствени“, като „жени“. Той стига до заключението, че биологичният пол на даден индивид влияе, но не определя неговия/нейния род; по-скоро той се оформя и развива през детството. По този начин се поражда разграничението между „пол“ и „род“, където първото понятие се отнася до чисто анатомичното определяне на индивида като мъж или жена, а второто се надгражда над тази материална физическа основа, като се предполага, че мъжете ще развият и оформят своята мъжественост, а жените – своята женственост“ (Славова 2001:9).

Третият разглеждан от Корнелия Славова етап в развитието на понятието „джендър“ е свързан с възгледите на критиците на разделението пол/род, според които фактът, че индивидът винаги носи характеристиките на своя биологичен пол, прави невъзможно пълното разграничаване на двете понятия. Тоест, ако една биологична жена притежава качества, характерни за мъжествеността, то тези качества се считат за неподходящи я правят „мъжкарана“.

Същият подход с превода на „gender“ като „род“ може да бъде видян и в сборника на Ралица Мухарска „Майки и дъщери: поколения и посоки в българския феминизъм“ (1999 г.) под нейна редакция, както и във „Феминисткото знание“ на [Снежана Гунев](#), под редакцията на Ралица Мухарска и Корнелия Славова (2002). В предговора към „Майки и дъщери: поколения и посоки в българския феминизъм“, запознавайки читателя с проблематиката на настоящата книга, Ралица Мухарска пише за „ориентацията към проблематиката на рода (gender), а малко по-късно определя превода на „gender sensitization“ с „проблеми на рода“ като „пореден опит – тромав, но почтен – за превеждане, следователно за заимстване на социокултурен факт от чужда действителност“ (Мухарска 1999:5). В статията на Мойра Гейтънс (в превод на Корнелия Славова) „Критика на разграничението между пол и род“ от сборника „Феминисткото знание“ се критикуват защитниците на разграничението между двете понятия: „Особено трудно е да се избегне мисленето за човека като разделен на тяло и съзнание и това

се вижда най-добре в дебата, противопоставящ ролята на наследствеността и влиянието на средата” (Гунев 2002: 128).

Малко по-късно, през 2004 г, Красимира Даскалова и Корнелия Славова издават сборника „Женски идентичности на балканите”, в който решават да използват превода на “gender” като „пол” вместо „род” (Даскалова, Славова 2004: 8). В предговора към книгата те правят следното уточнение: „В това издание сме предпочели английското понятие „gender” да бъде преведено с термина „пол”, а не с „род” (както е направено в повечето от досегашните феминистки преводи на български език), съобразявайки се с българската научна традиция и двусмислието/усложненията, които възникват при разбирането на термина „род”. Така “gender” става „пол”, “gendered” е „полово пристрастен”, а „gender parallels” е „паралелните светове на половете”.

Оказва се, че преводът на думата „gender” не представлява трудност единствено за българските преводачи. Отново в брой 1 на списание „Алтера” от 2005 г. е публикувано интересно изследване на Людмила Стоева. Тя описва трудностите при превода на понятието “gender”, които според нея „съвсем не са уникални за България. В Унгария например се използва една и съща дума и за sex, и за gender – “nem.” По ирония на съдбата “nem” също така е и частицата за отрицание, което води до забавни усложнения. При първия опит да се акредитират gender studies в Унгария комисията най-вероятно е била доста озадачена от документа, представящ една “не-наука” (nem-tudomány). По-сериозният проблем обаче възниква при опита да се разграничат sex и gender. В крайна сметка поради наличието само на една дума в много езици най-често срещаният подход е да се говори за социален и биологичен пол, но понякога се стига и до екстравагантни от лингвистична гледна точка решения. Например терминът “gender blind” се превежда на унгарски като “невежество по отношение на равноправието”. Равноправието и социалното равенство като част от политическите цели на феминизма се превръщат в синоними на gender в опита да се намери адекватен превод на думата. На финландски gender е sukupuoli, което буквално означава половината от рода/семейството и винаги носи подтекста на социални взаимоотношения и структура. Оказва се, че на финландски човек винаги е само половинка и никога не е “цял” без другия пол. От друга страна, на политическо ниво финландското общество е доста “безполово”, или неутрално, като резултат от силната политика за равноправие. Дори граматически финландският език е абсолютно неутрален – съществителните нямат мъжки или женски род. На немски етимологията на термина Geschlecht се свързва с понятието “от същия вид или произход” и е близка до българската дума “род”. Понятието

означава "хора с общ произход", но също и "всички хора, живеещи в един период от време". Днес Geschlecht има няколко нива на значение: едновременно означава граматическия род, бинарна класификация на мъжки/женски и се свързва със сексуалността и различията породени от пола. Въз основа на англо-американската традиция в съвременния немски Geschlecht се използва като биологична и социокултурна категория. Дори в англоезични държави като Ирландия например използването на правилния термин не е лесно. Въпреки че основният език в Ирландия е английският, ирландският език все още съществува и разликата между sex и gender далеч не е еднозначна. В законодателството се използват и двата термина, докато в академичния свят gender често се среща като заместител на "жени" или "женски". Ирландия обаче е една от малкото страни, в които лингвистичен дебат почти не съществува, а фокусът на феминизма е върху ирландския национализъм, идентичността и постколониалната конструкция и представяне на феминизма. На фона на тоновете хартия, изписани по въпроса за правилния превод, холандският подход терминът "gender" да не се превежда, изглежда практичен и разумен. В Холандия обаче съществува доста ясна разлика между "сексуални различия" и "gender различия". Типично за Холандия е дефинирането на сексуалните различия доминирани от несъзнателни, вътрешнопсихични процеси. Тъй че холандските учени имат сериозни затруднения при превода на техните трудове на английски, а не обратното" (Стоева 2005).

Резултати от анализа на медийната употреба на термина „джендър“. Нови значения на думата в медийния контекст

Провокирана от огромната разлика между значението на думата „джендър“ и начина, по който тя се използва в българската ежедневна реч напоследък, направих анализ на медийни публикации, отразяващи дискусията около Истанбулската конвенция. Проследих начина, по който се изменя смисълът на понятието, както и манипулативните похвати, спомогнали това да се случи, и стигнах до извода, че сред често приписваните значения на думата са „трансджендър“, „пол по избор“, „трети пол“, „хомосексуалност“, „хомосексуален човек“, „ритуал за обрязване на женските полови органи“, „ад“ и „мисионери за различно образование“. Потребителските коментари под въпросните статии показват, че хората възприемат новите значения на думата „джендър“ и започват често да ги използват. Появяват се нови сложни думи като „евроджендър“, както и много иронични, унизяващи и пренебрежителни деривативи, най-често срещаните от които: „джендърист“, „джендъраст“, „изджендъря“, „джендърка“, „джендърство“, „джендърствам“ и „джендерастия“. Те са стилистично

маркирани с пейоративни конотации и с това допринасят за трайната промяна на значението на думата „джендър“ по посока на „нещо много лошо и срамно“.

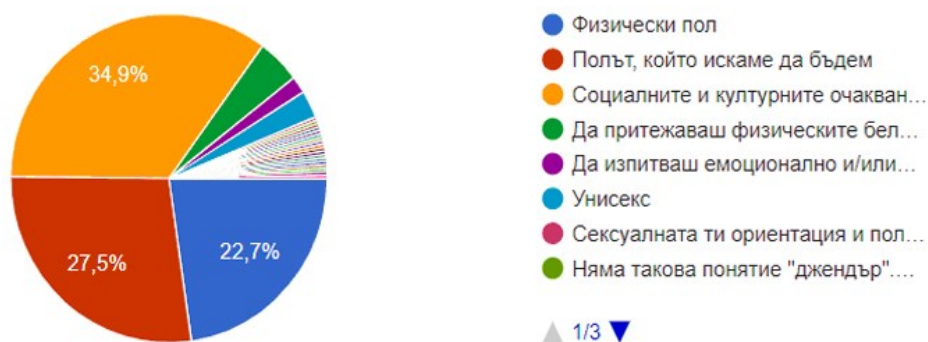
Анкетно проучване на обществените нагласи към понятието „джендър“ и на разбирането му

За да потвърдя резултатите от наблюденията си, проведох анкетно изследване сред потребителите на социалните мрежи. Общият брой на участниците в него е 295, като целевата група на изследването е хетерогенна. Възможността на анкетираните сами да попълнят отговорите на някои от въпросите регистрира много различни интерпретации на понятието „джендър“.

На въпроса **„Запознати ли сте с Истанбулската конвенция“**, анкетираните имаха възможност да избират между три отговора: **„Да, чел/а съм я и съм запознат/а“**, **„Не, не съм я чел/а, но знам за какво става въпрос“** и **„Не съм запознат/а“**. 175 души, тоест мнозинството от 59.3% от отговорилите, посочват, че въпреки че не са чели документа, са запознати с целите и смисъла му. От всички анкетирани 28,8%, което са 75 души, са прочели Конвенцията, а 35, тоест 11.9% от запитаните, признават, че не знаят какво представлява тя.

Кой ред най-добре описва съдържанието на понятието "джендър"?

295 отговора

На въпроса **„Кой ред най-добре описва съдържанието на понятието „джендър“** отговорите, които предложих, бяха: **„Физически пол“** (отговорили така: 67 души, 22.7% от

анкетираните), **„Полът, който искаме да бъдем“** (отговорили така: 81 души, 27.5% от анкетираните), **„Социалните и културните очаквания към пола“** (отговорили така: 103 души, 34.9% от анкетираните), **„Да притежаваш физическите белези и на двата пола“** (отговорили така: 13 души, 4.4% от анкетираните), **„Да изпитваш емоционално и/или физическо привличане към своя пол“** (отговорили така: 5 души, 1.7% от анкетираните) и **„Унисекс“** (отговорили така: 8 души, 2.7% от анкетираните), като освен това предоставих възможност за свободен отговор, от която се възползваха по-голямата част от запитаните. Въпреки че единственият отговор, доближаващ се до истинското съдържание на понятието „джендър“ (**„Социалните и културните очаквания към пола“**), е избран най-много пъти, общият процент на посочилите го е само 34.9, а другите гласове са разпределени между останалите възможности, дадени от мен, както и от личните предложения на запитаните. С по един глас са добавените от анкетираните отговори (оригиналният правопис е запазен):

- Полът като социално конструиран...
- Няма такова нещо като "джендър"...
- Полът, на който усещаме, че прин...
- Да си досаден мухльо който се бо...
- Безполезен за обществото индив...
- Дразнещ индивид на стипендии о...
- Умствено изостанал
- безумно измислена дума описва...

▲ 2/3 ▼

- „Сексуалната ти ориентация и полът, за който се възприемаш“
- „Няма такова понятие „джендър“. Понятието е gender. Преводачите да се постараят малко“
- „Полът като социално конструиран, различен от физическите белези“
- „Няма такова нещо като „джендър“. Има травестит, drag queen и т.н. но „джендър“ Е ПОЛ ЗА БОГА!!“
- „Полът, на който усещаме, че принадлежим или разновидности като интерсекс/gender fluid и т.н. без оглед на рождениият ни такъв.“

- „Да си досаден мухльо който се бори за някоя стипендийка от държавата или от НПО като уж защитава някой друг.“
- „Безполезен за обществото индивид, който въпреки това настоява да получава специално внимание.“
- „Дразнеш индивид на стипендии от държавата и NPO-та, който уж се бори за нечии права“
- „Умствено изостанал“
- „безумно измислена дума описваща нещо, което е срещу биологията на човешкото същество“

- Физически да си мъж или жена, н...
- Тъй като въпросът е на български...
- Психологичен пол
- социално конструиран пол/полоа...
- Като цяло понятие, което няма мя...
- Род
- Пол, който не е просто физически...
- „Gender“ означава пол, но съвре...

▲ 3/3 ▼

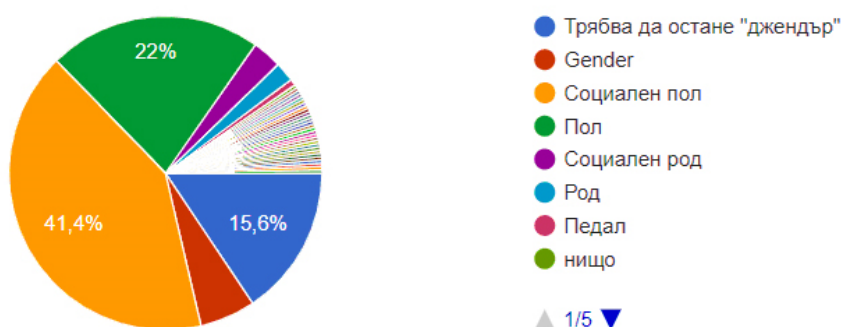
- „Физически да си мъж или жена, но да възприемаш различно от това, което си физически.“
- „Тъй като въпросът е на български, тази дума замести и се превърна в синоним на думата „педераст“ като обиден и описателен епитет за всички западни левичари и слаби психически хора.“
- „Психологичен пол“
- „социално конструиран пол/полоа идентичност“
- „Като цяло понятие, което няма място в българския език. Имаме си пол.“
- „Род“
- „Пол, който не е просто физически, а ментален“

- „Gender“ означава пол, но съвременната SJW идеология прави опити да прокара идеята, че е „социален пол“ и че подлежи на свободна интерпретация кой какъв пол е.“

Отговорите на този въпрос са отражение на внушението, подкрепено и от коментарните текстове за Истанбулската конвенция, че „джендър“ всъщност означава „трансджендър“, „транссексуален“, „хомосексуален“, „пол по избор“. Оказва се, че няма връзка между отговорите на първия въпрос и отговорите на втория. Няколко души са отбелязали, че са запознати с Конвенцията, но мислят, че „джендър“ означава „транссексуален/ трансджендър“ или „хомосексуален“, а други, които правилно са отбелязали истинския смисъл на понятието, признават, че не са запознати с Конвенцията.

С кое от изброените според Вас би могъл да се замени терминът „джендър“?

295 отговора

Третият въпрос, който зададох в анкетата си, е „**С кое от изброените според Вас би могъл да се замени терминът „джендър“?**“ Възможните отговори бяха: „**Трябва да остане „джендър“**“ (отговорили така: 46 души, 15.6% от анкетираните), „**Gender**“ (отговорили така: 17 души, 5.8% от анкетираните), „**Социален пол**“ (отговорили така: 112 души, 41.4% от анкетираните), „**Пол**“ (отговорили така: 65 души, 22% от анкетираните), „**Социален род**“ (отговорили така: 9 души, 3.1% от анкетираните) и „**Род**“ (отговорили така: 6 души, 2% от анкетираните), както и опцията да бъде добавен отговор по желание на отговарящия. Официално използваните български преводи на „gender“ са „род“ и „социален пол“, като някои автори предпочитат вместо превод да запазят оригиналната дума, изписана на латиница, или да използват транслитерирания ѝ вариант „джендър“. Ако

съберем резултатите от тези четири варианта, получаваме общо 191 гласа, което прави 64.7%. Съпоставяйки обаче резултатите от последните два въпроса, ще видим, че това не означава, че анкетираните имат коректна информация за съдържанието на понятието „джендър“, а просто предпочитат употребата на словосъчетанието „социален пол“, за което също смятат, че е еквивалентно на „трансджендър“, „транссексуален“, „хомосексуален“, „пол по избор“.

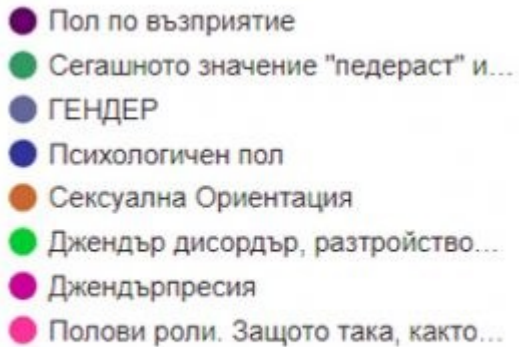
Това е и въпросът с най-емоционален отклик, за който най-много хора са предпочели сами да допълнят отговор, изразявайки раздразнението си от присъствието на подобна дума, отричайки необходимостта ѝ, използвайки дисфемизми за „хомосексуален човек“, правейки своеобразен опит за проява на чувство за хумор, или давайки сериозно предложение, което наистина би могло да бъде обмислено. По един отчетен глас има за следните предложения (отново запазвам оригиналния правопис на авторите):

- ...
- Gender си е Gender, никога не е б...
- Травестит
- Daniel Smilov
- Индивид с неработещо сиво веще...
- То
- трябва директно да бъде изхвърл...
- Избран пол

▲ 2/5 ▼

- „Педал“
- „нищо“
- „...“
- „Gender си е Gender, никога не е било джендър. Отваря се речник и не се „замества“, а се ПРЕВЕЖДА. Между другото преводът на Конвенцията на различните езици внася смислови различия.“
- “Травестит”
- “Daniel Smilov”
- “Индивид с неработещо сиво вещество”

- "То"
- "трябва директно да бъде изхвърлен от речника и да не се използва като цяло. Безмислено е да даваш допълнителни имена на мъже или жени"
- "Избран пол"

▲ 3/5 ▼

- „Пол по възприятие“
- „Сегашното значение „педераст“ и пейоративно спрямо левичарите си е супер.“
- „ГЕНДЕР“
- „Психологичен пол“
- „Сексуална Ориентация“
- „Джендър дисордър, разстройство на джендъра и пр.“
- „Джендърпресия“
- „Полови роли. Защото така, както се дефинира от Бътлър, Мийд и другите феминистки, джендър не е нищо повече от gender roles.“

- Не трябва да му се дава термин
- Пълна глупост
- Сексуална девиация
- Хомосексуалист
- Полово Възприятие
- Социален стереотип за пола
- смятам, че не трябва да бъде доб...
- Нищо

▲ 4/5 ▼

- „Не трябва да му се дава термин“
- „Пълна глупост“
- „Сексуална девиация“
- „Хомосексуалист“
- „Полово Възприятие“
- „Социален стереотип за пола“
- „смятам, че не трябва да бъде добавяно и използвано като термин“
- „Нищо“

● "Социална роля, свързана с пола",
ама предполагам, че може и
"социален пол" при нужда да е по-
кратко, че вече народът е уплашен
до смърт от "джендъра".

- педал
- хомосексуален

▲ 5/5 ▼

- „Социална роля, свързана с пола“, ама предполагам, че може и „социален пол“ при нужда да е по-кратко, че вече народът е уплашен до смърт от „джендъра“
- „педал“

- „хомосексуален“

От тези наблюдения би могло да се заключи, че терминът „джендър“ в медийната речева практика се детерминологизира, вследствие на което започва да се употребява в множество всекидневни значения. Тук под „детерминологизация“ се разбира *„Преминаване на термини от дадена научна област в общоупотребимия език, ... [при което] те загубват терминологичните си характеристики и могат да се употребяват в преносен смисъл, вразлични стилове на речта и да носят емоционална окраска“* (Петкова 2010).

Понятието „джендър“ придобива характера на дисфемизъм, отразяващ враждебността на използващия го и принизяващ назования с него обект. От разминаването в терминологичното и детерминологизираните значения на думата произлиза и парадоксът, че тя би могла да бъде разгледана и като евфемизъм в случаите, в които говорещия я предпочита пред ортофемизма (например „хомосексуален“) поради убеждението си, че „джендър“ е по-малко обидна от буквалната номинация. Това мое заключение произхожда от наблюдението на Андреана Ефимова, според което понякога евфемистичните номинации са обидни заради контекста, в който се употребяват, и че „много от номинациите в таблоидната преса не може да се определят категорично като ортофемистични, евфемистични или дисфемистични. Причината е контекстът, който влияе върху оценката, както и референтът, към който се отнася думата или изразът“ (Ефимова 2016: 143).

Като заключение бих могла да изведа няколко последици, до които според мен е довело семантичното изменение на понятието „джендър“.

1. Смятам, че „новите“ му значения са навлезли твърде много в речника на българина, за да продължим да го използваме в първоначалния му смисъл. Асоциацията между „джендър“ и „трансджендър“, „пол по избор“, „трети пол“ и „хомосексуален“ налага да се потърси нова номинация за същото понятие, различна от „род“, „социален пол“, „джендър“ и „gender“, дори това да означава заместване с цяло пояснително изречение.
2. Изкуствено създаденият проблем с употребата на понятието „джендър“ усложнява възможността да бъдат разграничени понятията „пол“ (sex) и „джендър“ (gender), което свежда значението на понятията „мъж“ и „жена“ единствено до физиологичните характеристики на биологичния пол. Свидетелство за това са и изразени в проведената от мен анкета

мнения, според които не ни трябва дума, различна от „пол“. Според мен решението на този проблем би било в създаването на информационни кампании, обясняващи приликите и разликите между двете понятия и нуждата от съществуването и на двете.

3. Друга последица от употребата на понятието в публичната сфера е създаването на фалшива новина, в резултат на което повечето българи виждат конспиративни опити в страната ни да бъдат узаконени еднполовите бракове и възможността човек да смени пола си. Решение би било повишаването на чувствителността на аудиторията към фалшивите новини. Пример за кампания, създадена с такава цел, е тази на mediapool.bg от началото на март 2017 г. Нейното послание е „Ти си това, което четеш“ и целта ѝ е с похватите, използвани при създаването на фалшиви новини, да се повиши критичността на аудиторията и да ѝ се помогне да различава фалшивите материали[5]. Понижаването на критичността на читателя създава предпоставка умишленото манипулиране на понятията да бъде използвано все по-често.
4. Осуетяването на приемането на Конвенцията също е пряко следствие от манипулациите със съдържанието на понятието „джендър“. След като веднъж идеята за ратификацията на този документ е била посрещната с недоверие, би било трудно хората да бъдат убедени в позитивите от неговото приемане. Евентуалното решение отново би било в това да се създадат информационни кампании, представящи начините, по които Истанбулската конвенция би помогнала борбата срещу насилието над жени и домашното насилие, като се използва настоящият момент, в който обществото е чувствително към темата, тъй като наболелият въпрос за домашното насилие отново е във фокуса на вниманието.

При всички случаи феноменът на тази семантична промяна е доказателство за силно манипулативното въздействие на медиите и за силния ефект, който има ценностната ориентация на текстовете върху аудиторията.

БИБЛИОГРАФИЯ

АЗАРОВА 2005: Азарова, Вероника. Кой се страхува от понятието “джендър”? // Ах, този gender! Пет мнения за една дума. Списание „Алтера“, брой 1, февруари 2005. Available from: http://cwsp.bg/upload/docs/1_altera1_idei.pdf
ГУНЕВ 2002: Гунев, Снежа. Феминистка теория. София: Полис 2002.

ДАСКАЛОВА, СЛАВОВА 2004: Даскалова, Красимира, Корнелия, Славова. Женски идентичности на Балканите. София: Полис 2004.

ДИМИТРОВА 2008: Димитрова, Гинка. Тезаурусно моделиране на лингвокултурологичната терминология. Варна: LiterNet 2008. Available from: https://litenet.bg/publish22/g_dimitrova/tezaursyt/06.htm

ЕФТИМОВА 2016: Ефтимова, Андреана. Двойственият език в медиите: езикът на политическата коректност vs езика на омразата. София: Просвета 2016.

КИРОВА, СЛАВОВА 2001: Кирова, Милена, Славова, Корнелия. Теория през границите. Въведение в изследванията на рода. София: Полис 2001.

МУХАРСКА 1999: Мухарска, Ралица. Майки и дъщери: поколения и посоки в българския феминизъм. София: Полис 1999.

ПЕТКОВА 2010: Петкова, Екатерина. Терминологизация, детерминологизация и ретерминологизация. Сп. "Многообразие в единството" (сборник доклади от конференцията на Съюза на учените "Развитие и креативност", София, 30 ноември 2009 г.). Издание на Съюза на учените в България. София, 2010, с. 50-55. Available from: <http://tksi.org/SUB/papers/1-1/1-1-6.pdf>

СТОЕВА 2005: Стоева, Людмила. Изгубени в превода // Ах, този gender! Пет мнения за една дума. Списание „Алтера”, брой 1, февруари 2005. Available from: http://cwsp.bg/upload/docs/1_altera1_idei.pdf

БЕЛЕЖКИ

[1] Терминът „джендър” започна често да се бърка или смесва с понятието „трансджендър” (transgender), което според дефиницията на Collins Dictionary означава:

Someone who is transgender has a gender identity which does not fully correspond to the sex assigned to them at birth. В превод: Някой, който е трансджендър, притежава джендър идентичност, която не отговаря напълно на пола по рождение.

[2] Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие, Истанбул, 11.5.2011. // Available from: <https://rm.coe.int/168046246f> [02.12.2018] (пълен текст на български)

[3] Текстовете в таблиците са от Истанбулската конвенция, цитирана според източниците:

- Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul, 11.V.2011. // Available from: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e> [02.12.2018] (пълен текст на английски) и (2) Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие, Истанбул, 11.5.2011. // Available from: <https://rm.coe.int/168046246f> [02.12.2018] (пълен текст на български).

[4] Източник на информацията: <https://arts.monash.edu/social-sciences/womens-and-gender-studies/>

[5] Повече за кампанията: <https://www.mediapool.bg/mediapool-zapochna-kampaniya-za-izoblichavane-na-falshivite-novini-chrez-sobstvenite-im-pohvati-news260815.html>

Gender by Choice (Survey of Attitudes Towards the Concept of Gender)

Reneta Slavova

Bachelor of Public Relations, Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Abstract. The text presents an analysis of the use of the term „Gender“ in the Istanbul Convention and the variants of the term in the Bulgarian translation of the document. The results of the analysis of the media use of the term „gender“, as well as the new meanings of the word in the media context, are presented briefly. The results are supported by a survey of public attitudes to the concept of gender and its understanding. The conclusions highlight the statement of the discrediting of the concept and the impossibility of accepting the term outside of the negative connotations it carries as a result of changes in its meaning.

Keywords: Gender, Media, Public Attitudes, Istanbul Convention